

VERGERIJEVA DELA V ZBIRKI PROTESTANTIK V NUK
IN DRUGIH EVROPSKIH KNJIŽNICAH*Mihael GLAVAN*

Narodna in univerzitetna knjižnica, SI-1000 Ljubljana, Turjaška 1

IZVLEČEK

Prispevek obravnava knjižna dela Petra Pavla Vergerija, ki jih hranimo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Naš namen je bil ugotoviti, koliko jih je, in jih popisati, da pridejo v javno evidenco. Pri popisu smo se držali strokovne bibliotekarske metode za popisovanje starih tiskov, po kateri pridejo v razvid poleg formalnih lastnosti primerkov tudi vsi vsebinski deli publikacije. Pri tistih knjigah, ki so nastale v sodelovanju s Trubarjem in so za podobo slovenske verske, slovstvene, jezikovne in kulturne zgodovine posebej pomembne, smo dodali tudi podrobnejše analize. Preiskava fondov je pokazala, da gre za razmeroma manjšo (4 dela v 5 izvodih), a vendarle pomembno zbirko izvirnih del. Spisu dodajamo še nekaj pomembnih podatkov o slovenskih in hrvaških izvirnih protestantskih tiskih, ki so povezani z Vergerijevim delom pri Tiskarskem zavodu v Urachu, kjer je deloval Trubar s hrvaškimi sodelavci. Ob posameznih primerkih dajemo tudi podatke o hrambi v vatikanski biblioteki Palatina in popis povezujemo s temeljno Hubertovo bibliografijo Vergerijeve publicistike.

Ključne besede: protestantizem, Slovenija, 16. stoletje, narodnostna prebuja, P. P. Vergerij ml., knjižne zbirke, NUK

LE OPERE DI VERGERIO NELLA RACCOLTA DEI PROTESTANTI AL NUK
(BIBLIOTECA NAZIONALE UNIVERSITARIA DI LUBIANA) ED IN ALTRE
BIBLIOTECHE EUROPEE

SINTESI

Lo studio esamina le opere letterarie di Pier Paolo Vergerio conservate presso la Biblioteca Nazionale Universitaria di Lubiana. L'intento era quello di assordarne il numero e di catalogarle, in modo da renderle accessibili al pubblico. Nel farlo ci siamo attenuti ai metodi scientifici di catalogazione delle stampe antiche, secondo i

quali vanno evidenziati, oltre alle caratteristiche formali dei singoli esempi, anche tutti i contenuti delle pubblicazioni. Di quei libri che sono frutto della collaborazione con Trubar e che rivestono particolare importanza per la storia religiosa, letteraria, linguistica e culturale slovena, sono state aggiunte anche analisi più particolareggiate. La ricerca dei fondi ha rivelato che si tratta di una collezione limitata, ma molto importante, di opere originali (4 opere in 5 copie). All'elenco sono aggiunti anche alcuni dati importanti sulle opere dei protestanti sloveni e croati collegati all'opera di Vergerio presso l'Ente stampa di Urach, dove operava Trubar con collaboratori croati. In alcuni esempi presentiamo anche dei dati relativi alle opere conservate nella biblioteca Palatina in Vaticano e colleghiamo gli stessi alla bibliografia del Vergerio di Hubert.

Parole chiave: protestantesimo, Slovenia, Cinquecento, risorgimento nazionale, Pier Paolo Vergerio il Giovane, raccolte di libri, NUK (Biblioteca universitaria)

Izvirna slovenska protestantika v NUK

Nacionalna zbirka slovenskih in hrvaških protestantik v NUK je najpopolnejša in najštevilčnejša. Če upoštevamo vse slovenske tiske iz 16. stoletja, od 1515 do 1603, naštejemo kar 60 naslovov. Pri tem je 55 takih del, ki so osnovana na reformacijskem gibanju in so po svoji vsebini biblična, bogoslužna, versko-izobraževalna ali cerkveno-organizacijska, zato jih imenujemo protestantika, 5 pa je takih, ki so jih napisali katoličani, a gre v večini za čisto strokovna dela, npr. biografije, slovarje itd. K slovenski protestantiki sodijo tudi 4 tiski, pri katerih je avtorsko sodeloval P. P. Vergerij. Te predstavljamo nekoliko podrobneje. Poleg pravih slovenskih protestantik, ki imajo vsaj del besedila v slovenščini ali slovenskega avtorja, sodijo v našo zbirko tudi hrvaški tiski, ki so nastali bodisi na osnovi Trubarjevih del ali pa so bili pripravljani in natisnjeni v tiskarskem zavodu v Urachu od 1561-1565. V zbirki redkih tiskov v NUK hranimo 12 takih tiskov. Tudi ti so povezani z Vergerijem, ki si je med letoma 1557 in 1559 močno prizadeval za hrvaški tisk, vendar je projekt resnično uspel šele s Trubarjevim strokovnim vodstvom in Ungnadovo organizacijsko in finančno pomočjo. Ta je v začetku leta 1561 ustanovil v Urachu znameniti Biblijski zavod oz. slovensko, hrvaško in cirilsko tiskarno, v kateri je bil sam lastnik in zakladnik, Trubar ravnatelj, Konzul pa prevajalec in korektor. Najpomembnejša vloga v zavodu je vsekakor pripadala Trubarju.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani ima najbogatejšo zbirko izvirnih slovenik iz 16. stoletja, skupaj 28 naslovov v 49 izvodih. V izvirni podobi hranimo v Rokopisni zbirki NUK naslednje slovenske tiske iz 16. stoletja:

P. Trubar - P. P. Vergerij: Ena molitov tih krščnikov, Tübingen 1555 (NUK).

Protestantika

1. Primož Trubar: Catechismus v slovenskem jeziku, Tübingen 1555
2. Primož Trubar: Ta prvi dejl tiga Noviga Testamenta, Tübingen 1557
3. Primož Trubar: Ta drugi dejl tiga Noviga testamenta, Tübingen 1560
4. Primož Trubar: Register und summarischer Inhalt. Tübingen 1561
5. Primož Trubar: Artikuli oli dejli te prave stare vere krščanske, Tübingen 1562
6. Sebastijan Krelj: Christlich bedencken, Eisleben 1562
7. Primož Trubar: Ta celi psalter Davidov, Tübingen 1566
8. Primož Trubar: Svetiga Pavla listuvi, Tübingen 1567
9. Primož Trubar: Katehismus z dvejma izlagama, Tübingen 1575
10. Jurij Dalmatin: Jezus Sirah, Ljubljana 1575
11. Jurij Dalmatin: Pasijon, Ljubljana 1576
12. Jurij Juričič in Sebastijan Krelj: Postila, Ljubljana 1578
13. Jurij Dalmatin: Biblija, tu je, vsiga Svetiga pisma prvi dejl, Ljubljana 1580
14. Adam Bohorič: Otročja tabla, Ljubljana 1580
15. Primož Trubar: Ta celi Novi testament, Tübingen 1581-1582
16. Jurij Dalmatin: Biblija, tu je, vse Svetu pismu, Wittenberg 1584
17. Jurij Dalmatin: Ta celi katehismus ... inu pejsni, Wittenberg 1584
18. Jurij Dalmatin: Krščanske lepe molitve, Wittenberg 1584
19. Adam Bohorič: Arcticae horulae, Wittenberg 1584
20. Jakob Andreae: Christliche Leichpredig bei der Begräbnis ... Herrn Primus Trubern, Tübingen 1586
21. Primož Trubar: Hišna postila, Tübingen 1595
22. Felicijan Trubar: Lepe krščanske molitve, Tübingen 1595
23. Felicijan Trubar: Ta celi katehismus, eni psalmi, Tübingen 1595
24. Elija Hutter: Biblia sacra (slovenski del Jurij Dalmatin), Nürnberg 1595

Ostala slovenika iz 16. stoletja

1. Ain newes lied von den kraynnerischen bauren, Wien, 1515
2. Jurij Khisl: Herbari Avrspergy Baronis etc., Ljubljana 1576
3. Hieronymus Megiser: Dictionarivm qvatvor lingvarvm, Graz 1592
4. Hieronymus Megiser: Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum ...; Oratio dominica, Frankfurt 1593

Izvirna hrvaška protestantika v zbirki NUK

Prevajalca sta Stefan Konzul in Antun Dalmata, v nekaterih primerih še J. Juričič.

1. Katekismus, edna malahna kniga ..., Tübingen 1561; glagolica, po Trubarju 1550
2. Katekismus, edna malahna kniga ..., Tübingen 1561; cirilica, po Trubarju 1550
3. Tabla za dicu, Tübingen 1561; cirilica, po Trubarjevih abecednikih 1550 in 1555
4. Artikuli ili deli prave stare krstjanske vere, Tübingen 1562; cirilica, po Trubarjevi slov. izdaji iz istega leta
5. Artikuli ili deli prave stare krstjanske vere, Tübingen 1562; glagolica, po Trubarjevi slov. izdaji iz istega leta
6. Edni kratki razumni nauci, Tübingen 1562; cirilica, po Trubarju 1557
7. Postila, Tübingen 1562; glagolica, po Trubarju 1558.
8. Prvi del Novoga testamenta, Tübingen 1562; glagolica, Trubarjevo posvetilo
9. Prvi del Novoga testamenta, Tübingen 1563; cirilica, Trubarjevo posvetilo
10. Govorenje vele prudno, Tübingen 1563; glagolica
11. Govorenje vele prudno, Tübingen 1565; latinica, unikat
12. Trattato utilissimo ..., Tübingen 1565; italijanščina¹

Vergerij-Trubarjeve knjige v okviru slovenske reformacijske književnosti

Znano je, da se je Peter Pavel Vergerij s Primožem Trubarjem osebno srečal šele leta 1555 na Nemškem, kjer sta bila oba ubežnika. Toda odtlej sta se njuni življenji prek dela za slovensko in hrvaško knjigo neprekinjeno dotikali vse do smrti prvega (1565). Njuno sodelovanje je dokumentirano vsaj pri štirih slovenskih knjigah, posredno pa tudi pri več hrvaških. V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani hranimo eno izvirno delo, pri katerem je avtorsko sodeloval tudi Vergerij, ostala tri pa v posnetkih. Doslej najbolj temeljito bibliografijo Vergerijevih del je izdelal Friedrich Hubert (Hubert, 1893), ki navaja 171 enot. Pregled kataloga Bibliotece Palatina v Vatikanu pa kaže, da hranijo najmanj 19 enot. Tega nahajališča Hubert še ni poznal kakor tudi ne primerkov Vergerijevih del v NUK.

1. TA EVANGELI SVETIGA MATEVŽA, Tübingen 1555

Konec leta 1554 se je Vergerij v Göppingenu sestal s pastorjem Jakobom Andraeajem, učenim teologom, ki je bil Trubarjev svetovalec in pomočnik pri prevajanju in objavi prvih dveh slovenskih knjig, Katekizma in Abecednika 1550. Čeprav je Vergerij gotovo že poprej slišal ali celo natančneje poznal Trubarjev začetni podvig, mu ga je Andraeae gotovo predstavil še natančneje in bolj poglobljeno. To je še bolj podkrepilo Vergerijevo odločenost, da v Nemčiji organizira in izpelje projekt prevajanja Svetega pisma v slovanski jezik, pri čemer je mislil na potrebe vernikov svoje nekdanje škofije, ki je bila narodnostno mešana, poeno-

¹ Publikacijo pridružujemo temu seznamu, ker je nastala v isti tiskarni, ni pa hrvaška.

stavljeno pa tudi na druge sosednje pokrajine, kjer so po njegovem pomanjkljivem vedenju govorili več ali manj isti jezik. Vergerij in Andreae sta seveda vedela, da bi načrt mogel v resnici izvesti le Trubar. Možje so se prvič sestali v Ulmu v dnevih od 24. do 27. januarja 1555. Tako je nastala znamenita trojka, ki je spočela prevajanje Sv. pisma v slovenščino in s tem začela delo, ki se je v naslednjih desetletjih tako mogočno okrepilo v prave temelje slovenske književnosti, ki jih ni bilo mogoče nikoli več omajati ali celo izpodkopati.

Brez ustreznih podatkov ne moremo zanesljivo govoriti o tem, kakšni odnosi so vladali med trojico in kdo je bil njen duhovni vodja. Iz Trubarjevega Pisma Bullingerju (Rajhman, 1986)² ob izidu Matevževega evangelija pa vendarle lahko ugotavljamo, da si je organizacijsko in finančno vodstvo podjetja privzel Vergerij, ki je bil kot plemič in cerkveni dostojanstvenik vsekakor vaje tudi širokopoteznejših načrtov in akcij.

Trubar sam pričuje, kako je oba sogovornika zelo pošteno postavil na realna tla, ko jima je pojasnil, da je projekt prevajanja Sv. pisma v slovanski jezik veliko lažje zasnovati kot izpeljati. Kot poznavalec svetopisemskega besedila, kot prevajalec katekizma in sestavljalca abecednika je utemeljeno, danes bi upravičeno rekli zelo strokovno, izrazil predvsem tri pomisleke: svoje neznanje hebrejščine in pomanjkljivo poznavanje grščine, neizoblikovanost slovenskega jezika za knjižno rabo in samostojnost hrvaškega (in drugih južnoslovanskih) jezika, ki ga je treba dobro znati in ne mešati s slovenskim. V organizacijska in finančna vprašanja se ni spuščal, kar kaže na to, da je to področje pripadlo Vergeriju. Ob vseh tehtnih Trubarjevih pomislekih pa vendarle ne dvomimo, da je bil ponosen in zadovoljen, da sta prav njega izbrala za glavnega prevajalca, saj je to pomenilo potrditev njegovega dotedanjega dela in strokovno zaupanje za nadaljnje. Slednje še posebej velja za Andreaeja, s katerim je Trubar stkal dolgoletno spoštljivo prijateljstvo, ki se je zaključilo z lepo verzificirano pridigo, ki jo je Andreae govoril ob Trubarjevi smrti in jo dal natisniti v samostojni knjižici.³

Na srečanju trojice se je Trubar tudi dogovoril za slovenske in hrvaške pomočnike ter se obvezal, da bo začel takoj prevajati Evangelij sv. Matevža kot prvo besedilo iz Nove zaveze. Dela se je lotil na osnovi latinskih in nemških prevodov Biblije, predvsem Lutrovega. Istočasno je Vergerij svoje novo podjetje velikopotezno razglasil preko svojih zvez po Evropi, od Rima, prek Züricha do Ljubljane. Kranjski in štajerski deželni plemiški stanovi so se prijazno odzvali in obljubili denarno podporo. To je bilo za Trubarja tudi najvažnejše, saj je hotel delati predvsem za svoje slovensko versko občestvo in se čutil povsem kvalificiranega le za pre-

² Vzrok pa, zakaj pišem vaši prečastitosti, je tale. Gospod Vergerij, moj gospod in rojak, /.../ se je letos veliko pogajal z mano, da bi skušal prevesti Novo zavezo iz latinščine in nemščine v slovenski jezik.

³ Glej ustrezno enoto št. 20 v seznamu izvirnih protestantik, ki jih hrani NUK.

vajanje in pisanje v svojem jeziku. Širokopotezni projekt, ki ga je imel v mislih Vergerij, je bil Trubarju premečen in strokovno prešibko opredeljen, saj se je kot Slovenec dobro zavedal, da gre sicer za sosednje in sorodne jezike, ki pa so samostojni in različni. Kako odločilna je bila podpora iz domovine, kaže Trubarjeva izjava, da mu je delo *"naročila vsa cerkev moje domovine"* (Trattato utilissimo, 1565 - publikacija omenjena v opombi št. 1). To pa seveda pomeni še veliko več od zaupanja, saj kaže že na instutualizacijo prevajanja Sv. pisma in presega zgolj avtorjevo in Vergerijevo namero. Prav iz te, takorekoč uradne pooblaščenosti izvira tudi njegovo posvetilo knjige slovenski cerkveni skupnosti.

Kljub Vergerijevemu posredovanju in podpori kranjskih plemičev in protestantov Trubarju ni uspelo dobiti nobenega slovenskega pomočnika. Dokaj hitro je prevod opravil sam in sam moral tudi nadzirati stavljenje in tiskanje ter opraviti korekture. Knjiga se je tiskala v Reutlingenu, kamor so malo prej morali preseliti tübinsko tiskarno zaradi kuge. To je bila tiskarna Ulricha Morharta, ki je natisnil že prvi dve Trubarjevi knjigi, potem pa leta 1554 umrl, tako da je v času tiskanja Evangelija sv. Matevža tiskarno že vodila njegova vdova Magdalena s svojima sinovoma iz prvega zakona, Oswaldom in Georgom Gruppenbachom. Na naslovnici nista nevedena ne kraj ne tiskar, vendar je ohranjen Morhartov tiskarski signet. S tiskom ni šlo brez zapletov, ker se je bil Vergerij prvotno že dogovoril s tiskarjem Gessnerjem v Zürichu, potem pa se zaradi bližine in drugih ugodnosti odločil za Tübingen, pa tudi zato, ker je moral Trubar za svojo daljšo odsotnost dobiti privoljenje svoje cerkvene občine. Kljub vsemu je bil Evangelij sv. Matevža dostiskan že 14. sept. 1555. Enega prvih izvodov Matevža je Vergerij poslal vplivnemu švicarskemu reformatorju Heinrichu Bullingerju kot dokaz, da njegov projekt prevajanja Sv. pisma v slovanske jezike že daje rezultate, pa tudi zato, da je odbil hude obtožbe zavrženega züriškega tiskarja.⁴ Ob tej priložnosti je prvič svoje delo pisno predstavil Bullingerju tudi Trubar in s tem začel večletno plodno dopisovanje, ki se je v precejšnji meri ohranilo.

Evangelij sv. Matevža pa ima poleg Predgovora še eno uvodno besedilo (26 vrstic), naslovljeno z Lubi Slovenci, ki pa je v celoti posvečeno pojasnilu o odločitvi za latinično ortografijo in posebnostim pri zapisovanju slovenščine. Pri odločitvi za latinico kot primernejšo pisavo za slovenščino od gotice ga je nedvomno podprl Vergerij. Iz doselj znanih virov je težko zagotovo trditi, da je bil prav on pobudnik in najbolj zaslužen za ta premik, čeprav to ni izključeno. Vsekakor sta morala biti s Trubarjem v tem pogledu usklajena, sicer prepričan v svoj prav te sugestije gotovo ne bi sprejel. Da pa jo je res imel tudi za svojo, dokazuje s tem, da jo je kar dvakrat utemeljeval, najprej v tem besedilu, ko pravi, da *"se ta naš jezik, suseb z latinskimi puhštabi, se more prov, lahku inu zastopnu pisati inu brati"*, potem pa še takoj zatem

⁴ Podrobno analizo Vergerijevega dopisovanja z Bullingerjem navaja Rupel (1954, 238-245).

v naslednji knjigi iz istega leta, Katekizmu, v katerega Predgovoru spet zatrjuje, "*de ta naša slovenska beseda s tejami latinskimi puhštabi se lepše inu ležej piše ter bere*".

Popis sestavin

1. S(tran) A1a, (Naslovna stran)

- V(rstice) 1-5: TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, SDAI PERVIZH V TA Slouenski Iesig preobernen.

- V. 6-9: EVANGELIVM D. N. IESV Christi, Authore Matthaeo, nunc primum versum in linguam Schlaucam.

- (Tiskarjev signet: Agnus Dei)

- V. 10: MATTH, XXI.

- V. 11: Dabitur gentifacienti fructus eius. (Dalo se bo ljudstvu, ki bo dajalo njegove sadove.)

- V. 12: M. D. LV.

2. S. A1b, V. 1-2: - Od S. Mateusha Lebna, S. Ieronim taku pisshe.

S. A1b, V. 3-21: (Kratek življenjepis sv. Mateja in izročila o njegovem zapisu Kristusovega evangelija, 19 vrstic)

3. S. A2a, V. 1-6: TEI PRAVI CERQVI Boshy tiga Slouenskiga Iesika, Milost inu Myr od Buga ozheta skusi Iesusa Christusa nashiga Ohranenica, prossimo.

4. S. A4b, V. 21-22: Vashi Slushabniki, inu Bratie, V. T. (=Peter Pavel Vergerij, Primož Trubar)

5. S. A5a, V. 2-3: Tij Summarij vseh Capitolou suetiga Mateusha.

6. S. B3a, V. 1: Lubi Slouenci.

S. B3a, V. 2-25: (Pojasnila o jeziku in slogu, 24 vrstic)

7. S. B3b: (Prazno.)

8. S. 1a, V. 1-2: EVANGELI S: MATTEVSHA.

9. S. 80a, V. 10-16: KONEZ. Tiga Euangelia (tu ie, tih dobrih vesselih Marineu) od Iesusa Christusa Synu Boshyga nashiga Ohranenica, koker ie ta, od S. Mateusha Iogra inu Euangelista, sapissan.

10. S. M3b, V. 1: IOH.XX. (=Jn 20/31; najprej latinsko v antikvi -4 vrstice, potem slovensko v schwabacher -5 vrstic)

11. S. M3b, V. 11: MATT. XXIII. (=Mt 24/14; najprej latinsko v antikvi -4 vrstice, potem nemško v schwabacher -6 vrstic /edino nemško besedilo v celi knjigi/ in še na S. M4a slovensko v schwabacher -5 vrstic)

12. S. M4a, V. 6: Vi dobri kerszheniki ...

13. S. M4a, V. 20: Amen.

14. S. M4b, V. 1: Apoc. xvii. (=Raz 17, 14)

15. S. M4b: (Lesorez: Agnus Dei)

16. S. M4b (pod lesorezom): Lety se bodo Voiskouali steim Iagnetom, ... Verni.

Formalni popis

Format: 8° (oktav), 14,5 cm x 9 cm, enokolonsko, 27 vrstic na strani, kustode, 92 listov

Tiskovne pole: A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M (11 pol po 8 listov + M s 4 listi)

Paginacija: B4a - M3a, 1 - 80

Lesorez (Morhartov tiskarski signet Agnus Dei): A1a, M4b

Inicialke: A2a, L, 2,7 x 2,27 cm; 1a, L, 0,9 x 0,9 cm; segajo čez 2 vrstici.

Opombe na robu: slovensko in latinsko v kurzivi. Tisk: Izgleda, da je ob preselitvi iz Strasbourga, kjer je U. Morhart imel svojo tiskarno do leta 1522, delavnica razpolagala s starim in obrabljenim črkovnim fondom. Po obliki sodijo črke v začetek 16. stoletja. Predgovor in evangelij sta tiskana v antikvi beneškega tipa, verjetno iz črkolivnice Petra Schöfflerja. Povzetek evangelija in opombe na marginah so postavljeni v kurzivi. Na zgodnjo obliko kurzive beneškega tipa kažejo tudi pokončne verzalke. Na koncu knjige sta ob latinskem besedilu tudi slovenski in nemški zapis v tipografiji schwabacher iz delavnice Hansa Schönspergerja. Stavec je imel težave z znaki, ki jih latinščina skoraj ne rabi. V kurzivi sta mali **k** in **z** pokončna. Izjemoma je **z** kurziven v ligaturi **zh**, pa še to ne povsod. Ta dva znaka se pojavljata tudi v glavnem besedilu in sta opazna, ker sta manjša od ostalih črk. Pogosto najdemo širok **z**, ki je očitno iz drugega predala. Če merimo velikosti črk z današnjimi tipografskimi merili, najdemo v naslovu verzalke, visoke 30 pik. Enako velike so tudi inicialke na začetku vsakega poglavja. Glavno besedilo je postavljeno s črkami velikosti 12 pik (cicero), kurzivne črke pa so visoke 9 pik (garmond). Črkovna višina obeh pisav je 1 cicero (12 pik). Črke schwabacher na koncu knjige so visoke 16 pik (mittel).

Nahajališča izvornikov: Schaffhausen: Stadtbibliothek, Wien: Österreichische

Nationalbibliothek, Zürich: Zentralbibliothek. *Faksimile (po izvodu v ÖNB Wien)*: Ljubljana: DZS, 1993; pripravil Mihael Glavan.

2. KATEHISMUS V SLOVENSKIM JEZIKU, 1555

Trubarjev Katekizem iz leta 1555 ni ponatis prve slovenske knjige iz leta 1555, ampak je novo delo, z novimi in drugače razvrščenimi besedili. Avtor zavestno ni hotel v celoti posneti v tistem času normativno najbolj veljavnega Lutrovega Malega katekizma, zato je posegel po Brenzovem Velikem katekizmu ter spisih Melanchtona in Regija. Ker gre pri katekizmu predvsem za učno knjigo osnovnih verskih resnic, je kompilirana tako, kot je po Trubarjevem mnenju najbolj ustrezalo slovenskim razmeram in ljudem.

Razvrstitev besedil

- Naslovnica s samo slovenskim besedilom: *Katehismus v slovenskim jeziku zano kratko zastopno izlago. Inu ene molitve tar nauki božji, vzeti iz čistiga svetiga pisma*. Naslovu sledi odtis lesoreza dvanajstletnega Jezusa v templju v velikosti 3,6 cm x 4,5 cm, ki neposredno kaže na pedagoško funkcijo dela, izrecno namenjenega pouku mladine. Pod podobo je navedek iz Evangelija po Mateju: *Iz tih ust kir ne umejo govoriti inu ker sesajo, si ti Gospud tujo čast gori naredel*. Opomba o mestu besedila v Sv. pismu. Spodaj je letnica 1555 z arabskimi številkami.

- Sledi slovenski predgovor na petih straneh, podpisan z inicialkami N. V. T., za katerimi se skriva trojka: Jakob Andreae, Vergerij in Trubar. Tako je Trubar razločno pokazal, da je pri pripravi sodeloval tudi Vergerij, čeprav le organizacijsko in programsko.

- Naslednje kratko besedilo zaseda samo eno stran in je formulirano kot želja po spoznanju prave vere in prošnja za uspeh pri učenju ter opomba o učni metodi.

- Osrednji del knjižice je katekizem v šestih delih: temeljno spoznanje prave vere, sprejete s krstom (1), nauk o Sv. trojici (2), pomenska razlaga očenaša (3), obravnava desetih zapovedi - dekaloga (4), Kristusova večerja (5) in pridiga o ključih za nebesa (6).

- Zadnji del knjige prinaša nauk o krščanskem življenju z molitvami za vse dnevne priložnosti ter napotke za zgledno življenje cerkvene in posvetne gospode, mož, žena in otrok, zaključni pa se s pozivom vsem ljudem, naj se ravnajo po božji postavi v vsem svojem življenju in nehanju.

Formalni popis

To je najmanjša protestantska knjiga, saj meri s platnicami vred le 7,5 x 11,5 cm.

Vsebuje 101 list nepaginiranih besedil, na zadnjem, 102., pa je dodan lepo izdelan tiskarski znak Ulricha Morharta iz Tübingena, Božje Jagnje - Agnus Dei. Natisnjena je bila hkrati z Evangelijem sv. Matevža z istimi črkami. Posebnost je v tem, da nima niti ene tuje besede (latinske ali nemške).

Nahajališča izvornikov: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani sign. 97994, Wien: Österreichische Nationalbibliothek.

Faksimile (po izvodu v NUK): Ljubljana: DZS, 1992; pripravil Mihael Glavan.

3. ABECEDARIUM, 1555

Gotovo kaže pritrčiti raziskovalcem (prim. Rupel, 1959), da je bilo treba na novo izdati tudi Abecedarium predvsem zato, ker se je Trubar na Vergerijevo željo odločil že pri Evangeliju sv. Matevža in Katekizmu za latinično pisavo. Prvi Abecednik iz leta 1550 je v petih letih moral že poiti, tako da je bila potreba po novem tudi s te plati nujna. Toda tudi v tem primeru ne gre za navaden ponatis. V prvem delu knjižice je spremenil nekatera imena, ki so služila za bralne vaje, v katekizemskem delu pa je svobodno predelal posnetek Brenzovega malega katekizma. Opustil je obliko vprašanj in odgovorov, predrugačil vrstni red besedil, molitev pred jedjo in po njej pa povsem spremenil. Čisto novo je njegovo pesemsko besedilo *Oča, sin, duh, nebeski kralj*, ki je pozneje še petkrat izšlo v protestantskih pesmaricah. Knjižica kaže neposredno povezanost z Vergerijem, saj je gotovo na njegovo željo dodal očenaš v italijanščini, verjetno zato, da bi bila uporabna tudi na jezikovno mešanem področju slovenske Istre in Primorja. Jezikovna redakcija je morebiti Vergerijeve, čeprav je iz Trubarjevih izjav znano, da je tudi sam znal italijansko. Dokumentacija izkazuje, da je bila knjiga dotiskana 8. oktobra 1555 skupaj z Eno molitvijo tih krščenikov.

Razvrstitev besedil

- Naslovnica: *Abecedarium, ene bukvice iz katerih se ti mladi inu preprosti Slovenci, mogo lahko tar hitru brati inu pisati navučiti.* V sredini je isti Morhartov tiskarski znak kakor na koncu Katekizma iz istega leta. Pod njim je lat. navedek iz Pisma Rimljanom: In vsi jeziki bodo slavili Boga, spodaj pa letnica 1555 z rimskimi številkami.

- Na hrbtni strani prvega lista ima posebno pojasnilo, kako je treba izekati slovenska glasova *h* in *v*, ki se razlikujeta od nemške izgovarjave in pisave.

- Abecedarski del obsega le slabe tri strani in prinaša najprej abecedo z velikimi črkami (verzalkami) tipa humanistične antikve, potem pa še dvakrat z malimi črkami v tipografiji scwabacher. Sledijo zapisi za posamezne samoglasnike in soglasnike ter zlogi in besede za bralne in govorne vaje.

- Katekizemski del obsega osem strani in vključuje osnovne molitve in deset

zapovedi.

- Sledijo številke (skupaj s pesemskim besedilom dve strani) v arabski in rimski različici: enice do 100, stotice do 1000 in tisočice do 4000.

- Za števili je na isti strani prvič objavljena njegova izvirna pesem: *Oča naš v ti viži, koker se te stare Deset zapuvidi pojo*.

- Na predzadnji strani (zadnja je prazna) Trubar objavlja *Ta Laški očenaš*.

- Čisto za zaključek je postavljen kratek odstavek v latinščini iz apostolskega pisma sv. Petra: 1 Pt 1,13-14. Vsebina je primerna za vzgojni priročnik: Popolnoma naslonite upanje na milost, ki vam je prinesena v razodetju Jezusa Kristusa. Kot otroci poslušnosti se ne prilagajajte prejšnjim željam, ki ste jih imeli v svoji nevednosti.

Formalni popis

Abecedarium 1555 obsega osem listov (15 potiskanih strani) v formatu 9,5 x 14,5 cm. Natisnjen je bil v isti tiskarski delavnici in z istim črkovnim fondom, kakor je označen pri Evangeliju sv. Matevža. Poleg tiskarjevega signeta ima na 2. strani prvega lista lepo kvadratno inicialko črke L (15 x 15 mm) kot začetek nagovora *Lubi Slovenci*.

Nahajališča izvirnikov: Wien: Österreichische Nationalbibliothek. Unikat.

Faksimile (po izvodu v ÖNB): Ljubljana: Cankarjeva založba 1959; pripravil Mirko Rupel.

4. ENA MOLITOV TIH KRŠČENIKOV, 1555

Sodelovanje z Vergerijem in Andreaejem je obrodilo zares izjemne sadove, kar štiri nove slovenske knjige. Poleg že predstavljenih treh Trubarjevih še četrto: *Ena molitov tih krščnikov, ki so zavolo te prave vere v Jezusa Kristusa pregnani*. Na tej je podpisan samo Vergerij, vendar je prevod v slovenščino mogel opraviti le Trubar. Da pa je ni imel v celoti za svojo, kažejo najprej številne tiskovne napake, ki bi jih Trubar gotovo popravil, če bi sodeloval pri tisku do konca, pa tudi dejstvo, da je v popisu svojih knjig nikoli ne omenja. Seveda so tudi Vergerijeve zasluge za objavo vseh štirih knjig nedvomne, materialne in vsebinske. Za vse tiske, še poprej pa za preselitev tiskarne v Reutlingen ter za potovanja in bivanje, je pri vojvodi Krištofu poskrbel prav Vergerij.

Besedilo je Vergerijevo delo, ki ga je prvič objavil v italijanščini leta 1549, vendar brez svojega imena (prim. Hubert, 1893, 271-272). Gre za dvojezično objavo, slovensko in italijansko. Besedili si sledita drugo za drugim, toda Vergerij je kot avtor podpisan le pod slovenskim besedilom, ki ga je iz italijanščine prevedel Primož Trubar. Natisnjeno je bilo istočasno kot Abecedarium. Že naslov kaže, da je bila

knjižica namenjena pregnanim novovernikom. Vergerij je gotovo mislil bolj na italijansko govoreče, saj večjega števila Slovencev v Nemčiji ni moglo biti.

Razvrstitev besedil

- Prvi list je potiskan le na naslovni strani in vsebuje slovenski in italijanski naslov: *Ena molitov tih krščnikov, kir so zavolo te prave vere v Jezusa Kristusa pregnani. Oratione de perseguitati, e forusciti per lo Euangelio, e per Giesu Cristo.* Spodaj je še citat iz Pavlovega pisma Rimljanom v italijanščini (Rim 8,37): *Per tua cagione ogni di siamo ammazzati, e condotti come pecore alla beccaria.* (Zaradi tebe nas ves dan pobijajo, imajo nas za klavne ovce.)

- Celotna molitev v slovenščini je na petih straneh in se končuje s podpisom VERGERIUS. Vmesnih členitev z mednaslovi nima. Gre za zelo svoboden prevod z veliko več besedami kot v italijanskem besedilu. Veliko je jezikovnih napak, ker Trubar besedila ni korigiral.

- Italijansko besedilo te molitve je postavljeno takoj za slovenskim, pričinja pa se s ponovljenim naslovom s prvega lista. Obsega spet pet strani, vendar ima na zadnji strani dodani dve molitvi: pred in po jedi.

- Zadnje besedilo je Hvalnica božji ljubezni (Rim. 8, 31-39) na dveh straneh.

- Predzadnja (15. stran) ima le še tiskarjev signet in citat iz Apokalipse.

Formalni popis

Ena molitov tih krščnikov obsega osem listov (15 potiskanih strani) v formatu 9,5 x 14,5 cm. Natisnjena je bila v isti tiskarski delavnici in z istim črkovnim fondom, kakor je označen pri Evangeliju sv. Matevža. Poleg tiskarjevega signeta na 15. strani ima na začetku drugega lista (3. stran) lepo kvadratno inicialko črke O (15 x 15 mm) kot začetek besedila Oča naš, na začetku italijanskega dela (8. stran) pa še eno v enaki velikosti, črka P, kot začetek besedila Padre nostro.

*Nahajališča izvornikov:*⁵ Venezia: Biblioteca Nazionale di S. Marco, Wien: Österreichische Nationalbibliothek, Wolfenbüttel: Herzog-August-Bibliothek.

Faksimile: Še ni izdelan.

Ostala Vergerijeva dela v fondih NUK:⁶

1. FRANCISCI SPIE- / RAE, QUI QVOD SVSCE- / ptam semel Evāgelice veritatis pro / fessionē abnegasset, damnassetq, / in horrendam incidit despe- /

⁵ Po navedbi F. Huberta izvod prve, samo italijanske izdaje hrani Biblioteca Palatina v Firencah.

⁶ Tako jih poimenujem zato, ker ne gre za sloveniko v ožjem smislu.

rationem. / HISTORIA, / A' quatuor summis uiris, summa fide con- / scripta: cum clariss. uirorum Praefationi- / bus, Caelii S. C. & Io. calvini, & Petri Pau- / li Vergerii Apologia: in quibus multa / hoc tempore scitu digna gravissi- / mè tractantur. // Accessit quoq; Martini Borrhai, de usu, / quem Spierae tum exemplum, tum do- / ctrina afferat, iudi- / cum. // 2 Petri 2. // Satius fuisset eis non cognouisse uiam iu- / stitiae, quàm ea cognita, ab eo descivisse / quod illis tractatum est, sancto / praecepto.

8°. 27, dalje 32 vrstic. Enokolonsko. 13 pol, signirane a - m. Paginacija: prvih 16 listov nepaginiranih, sledi paginacija po straneh 2-191, sledi 9 nepaginiranih strani. NUK: sign. 13515. (Vezano skupaj z NUK: sign. 13516: 15,5 x 10 cm; izvorna vezava v popisanem pergamentu; vezice neohranjene.)

Razvrstitev besedil:

Str. (nepaginirano): Naslovnica brez kraja in datuma natisa.

Str. (nepaginirano): (Prazno)

Str. (8 nepaginiranih): COELII S. C. AD OMNES ueritatis amatores, Praefatio. (PRAEFATIO).

Str. (4 nepaginirane): CAELUS S. C. LECTORI / bus Christianis (EPISTOLA).

Str. (2 prazni).

Str. 1-32: FRANCISCI SPIERAE / Ciuitatulani horrendus casus, qui ob negatam in iudicio, cognitam Euangelij ueritatem, in miseram incidit desperatio^m. Quod exemplum, quàm sit his temporibus utile omnibus, & necessarium, neminem cordatum latere potest.

Str. 32: MDXLVIII.

Str. 33-56: Epistola clarissimi doctoris Matthaei Gribaldi, in Gymnasio Patauino, Legum professoris, de tremendo diuini iudicij exemplo supereum, qui hominum metu pulsus, Christum et cognitam abnegat.

Str. 56: quinto Calend. Decemb. 1548.

Str. 57-61: Ioannes Calvinvs, christiano lectori, s. d.

Str. 61a: Genuae, Nonis Decemb. 1549.

Str. 62-95: Exemplum memorabile desperationis in Francisco Spera propter abivratam fideiconfessionem, Henrico Scoto avtore.

Str. 96-124: Sigismundi Geloi Transylvani historia de Francisco Spiera.

Str. 125-144: In Francisci Spierae casvm, Petri Pauli Vergerij Episcopi Iustino- politani Apologia, ex Italico sermone in latinum conuersa, Fracisco Nigro Bassianate interprete.

Str. 144: Idibus Decembris. 1549.

Str. (nepaginirana): Martini Borrhai, de vsu, quem desperabvndi Spierae exem- plvm et doctrina afferat, iudicivm. Anno M.D.L.

Str. (nepaginirana): prazno.

Str. 145-191: Martini Borrhai, de vsu, quem desperabvndi Spierae exemplum et doctrina afferat, iudicium.

P. Trubar: Katehismus v slovenskim jeziku, Tübingen 1555 (NUK).

Str. (9 nepaginiranih): Rervm hoclibello memorabilium index.

Opomba: Knjiga je v Bibliografiji Friedricha Huberta navedena pod št. 18. Avtor navaja, da gre za redkejšo različico, publicirano brez kraja in časa izida, sicer pa enako latinski izdaji iz Basla 1550. Spis se je Hubertu zdel pomemben za razvoj Vergerijeve verske misli, zato je odlomek uvrstil tudi kot Dodatek III (str.252/3), v sprednji študiji pa zapisal, da bi brez Spirea ne postal protestant (str. 17).

2. DEMOS- / TRATIONE DEL BVL- / LINGERO,CHE IL CONCI- / lio di Trento nō sia ordinato per ha / uera cercare, & illustrare la verità / con la sacra scrittura, ma per souer / tirla, & per istabelire gl'errori / della sedia Romana. // Tradutta dal VERGERIO. // ... // M.D.L.I.//

8°. 25 vrstic. Enokolonsko. 4, 25 pol, signirane A - D. Paginirani listi 1-34 (68 str.) NUK: sign. 13516. (Vezano skupaj z NUK: sign. 13515) 15,5 x 10 cm; izvirna vezava v popisanem pergamentu; vezice neohranjene.)

Razvrstitev besedil:

Str. (nepaginirana): naslovnica.

Str. (nepaginirano):(Prazno).

Str. 2a-34b: VERGERIO.

Str. 68b: IL FINE.

Opomba: Knjiga je v Hubertu navedena pod št. 58, vendar ne navaja nobenega nahajališča.

3. DIALOGI QVATVOR / DE LIBRO, QVEM / STANISLAVS OSIVS, GERMA- / NO POLONVS, EPISCOPVS VARMIEN- / sis, proximo superiore anno, contra / Brentium & Vergerium. / Coloniae edi- / dit. ... //AVTORE VERGERIO. // ANNO DOMINI M.D.LIX. / Mense Martio.//

4°. 28 vrstic. Enokolonsko. Paginirani listi 2-104. 2 izvoda. 1. izvod NUK, sign. 15057 (vezano skupaj z NUK: sign. 15056); 19,5 x 14,5 cm; izvirna vezava v belo usnje (preko kartona) z okrasnimi suhimi žigi na obeh platnicah, usnjene vezice neohranjene. 2. izvod NUK, sign. 12803 (vezano skupaj s sign. 12801-12807); izvirna vezava v belo usnje (preko kartona) z okrasnimi suhimi žigi na obeh platnicah, usnjene vezice neohranjene.

Razvrstitev besedil:

Str. (nepaginirana): naslovnica.

Str. (nepaginirana): (Prazno).

Str. 2a, vrstice 1-7: Illvstrissimo Principi et Domino D. Alberto Brandebvrgensi Duci Prussiae, & Illustrissimo Principi & Domino, D. Nicolao Radziuillo, Duci Olichae & Nieuus.

Str. 3a, vrstice 10-12: Tubingae Calendis Martij, Anno, M. D. LIX. Vergerius.

Str. 3b, vrstice 1-3: Dialogus primvs. Athanasivs. Hilarivs.

Str. 31a, vrstici 1-2: Dialogvs secvndvs.

Str. 53a, vrstici 2-3: Dialogus tertivs.

Str. 73a, vrstici 10-11: Dialogus qvartvs.

Str. 104a, vrstici 11-12: Finis. Errata.

Str. 104b: (Prazno).

Opomba: Knjigi sta identični, a vezani v dva različna volumna. Hubert delo navaja pod št. 131 in pripominja, da sta Hilarij in Atanazij Vergerijeva pvsedonima. Izvod hrani tudi vatikanska biblioteka Palatina.

4. RERUM ITALICARUM / SCRIPTORES / ... LUDOVICUS ANTONIUS / MURATORIUS / ... TOMUS DECIMUSSEXTUS./ ... MEDIOLANI, MDCCXXXV

- PETRI PAULI / VERGERII JUSTINOPOLITANI / VITAE / CARRARIENSIIUM PRINCIPUM / Ad Annum circiter MCCCLV. / Nunc primum edita / E MANUSCRIPTO CODICE / BIBLIOTHECAE ESTENSIS, / Et cum duobus aliis Bibliothecae Ambrosianae collatae. (str. 109-184)

- PETRI PAULI / VERGERII / JUSTINOPOLITANI / ORATIONES ET EPISTOLAE / VARIAE HISTORICAE / Nunc primum prodeunt / E MANUSCRIPTO CODICE / BIBLIOTHECAE ESTENSIS. (str.185-247)

V fondih NUK hranimo tudi to knjigo, v kateri sta tudi dva navedena izbora iz spisov Petra Pavla Vergerija **starejšega** (1370-1444).

2°. 38 x 24 cm. Predgovor enokolonsko, 37 vrstic, besedilo dvokolonsko, 75 vrstic; pole signirane N2-R2, paginirane strani 187-247 (vsaka kolona ima svojo paginacijo), izvorna vezava.

VERGERIUS' WORKS IN THE PROTESTANTIC COLLECTION
IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN LJUBLJANA
AND OTHER EUROPEAN LIBRARIES

Mihael GLAVAN

National and University Library, SI-1000 Ljubljana, Turjaška 1

SUMMARY

The works of Peter Paul Vergerius in NUK are presented in two groups: first those, which we can consider as Slovenian because they are written in Slovenian or translated into Slovenian or speak about the Slovenians and Slovenian culture. These are the works co-authored by Vergerius and Trubar: Ta Evangeli Svetiga Matevža,

Tubingen 1555, Katehismus v slovenskim jeziku, Tubingen 1555 (original), Abecedarium, Tubingen 1555 and Ena molitev tih Krščnikov, Tubingen 1555. In a more detailed formal and contents presentation we are explaining the genesis, contents layout, the circumstances of print and we are adding the data on preserving these works in European libraries. The second group includes the works of Vergerius (original essays or their translations) written in Italian or Latin, which are connected to the Slovenians only with the author. There are three originals in four copies preserved by NUK: Francisci Spierae...Historia, Basel 1550 (author), Demonstratio del Bullingeri, b.k. 1550 (translator), Dialogi Quatuor..., b.k. 1559 (author, 2 copies). We also have the work of Peter Paul Vergerius Snr. Orationes et epistolae, Milano 1730.

Key words: Protestantism, Slovenia, 16th century, ethnic awakening, Peter Paul Vergerius, Jr., book collections, NUK (University Library)

VIRI IN LITERATURA

Bibliotečno gradivo iz rednih fondov in fonda redkih tiskov NUK.

Berčič, B. (1968): Das slowenische wort in den Drucken des XVI. Jahrhunderts. V: Abhandlungen über die slowenische Reformation. München.

Glavan, M. (1992): Trubarjev narodni kulturni program. V: Trubar: Katehismus v slovenskim jeziku. Faksimile. Ljubljana.

Glavan, M. (1993): Evangelij sv. Matevža - prvi slovenski prevod iz Svetega pisma. V: Trubar: Ta evangeli Svetiga Matevža. Faksimile. Ljubljana.

Hubert, F. (1893): Vergerios publicistische Thätigkeit nebst einer bibliographischen Übersicht. Göttingen.

Rajhman, J. (1986): Pisma Primoža Trubarja. Ljubljana.

Rupel, M. (1954): Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju. V: Slavistična revija, V-VII, 1954, 238-245.

Rupel, M. (1959): Spremna beseda. V: Trubar: Abecedarium 1555. Faksimile. Ljubljana.

Rupel, M. (1962): Primož Trubar. Ljubljana.